

Csordultig tele csömörrel...

Burány Nándor

Heinrich Böll: Ádám, hol voltál?
Kossuth könyvkiadó, Budapest,
1957

A híd felrobbantása a legborzasztóbb, vagy a távozó katonák után bámoló, gyermeket váró korcsmároslány alakja? A saját háza küszöbén, a háború utolsó napjaiban eleső Feinhals tragédiáján vagy a gettós tanárnő, Karták Ilona szörnyű halálán rendülünk meg inkább?

Folytathatnánk a kérdéseket. Az egész könyv, — Ádám, hol voltál — egy nagy felelet. Heinrich Böllt, mint a többi, háború után jelentkező német író, és azok a kérdések faggatták leginkább, amelyek a háború, s ennek vesztes befejezése hozott magával. Nemcsak az íróknak, az egész nemzeteknek a kérdései ezek. Böll azonban egyszer sem hangoztatja ezt. Az általánosságoknak nyoma sincs, könyvében, nem pártok és korok elveinek kaptafájára szabja. Minden különösebb igény nélkül szól, az önvallomás halkságával peregek szavai. Éppen ez adja meg hitelét történetének.

Hetelig épül a felrobbantott híd a kis hegyi patakon. Mozgósítva a környék, dolgoznak a katonák, őrzik a vidéket, ügyelnek a veszélyre. Aztán elkészül, bizottság jön, hogy átvegye, aprólékosan megvizsgálják, megnézik minden szöveget, hogy helyén van-e, nem hiányzik-e. Minden pontosan elkészült.

Mit várhatunk a tárgyilagos leírás után? Átadják a forgalomnak és kész.

Nem. Háború van. A bizottság átveszi a frissen elkészült hidat és kiadja a parancsot, hogy robbantsák föl.

Csak egy történet? Sokkal több ennél. Nincs egy általánosságra utaló szó sem, mégis minden magyarázat nélkül fűződik tovább bennünk a gondolat. Egy háborúba sodort nemzeték tragédiáját sejtjük a minden emberi értelmet megcsúfoló tett mögött.

Talán szemtanúja is volt az író Karták Ilona halálának. Talán évekig hordta magában az ördületbe kengető jelenetet. Böll túlerős ahhoz, hogy egyszerűen elítélje a gyilkosokat. Elmondja inkább, leírja a gyilkosságot. Ítéljen az olvasó. Ítéljen, hogy miért találkozott Feinhals Karták Ilonával, ennek élete utolsó napján, mér szerette meg egymást a szüdlány és a német katona! Miért érezte mindkettő kivert kutyanak magát, miért toloncolták be mindkettőt egy-egy nagy autóbuszba?

Mégis, vajon joga van az írónak arra, hogy az olvasóra hagyja az ítéletet? Vajon kielégítette Böll lelkiismeretét amikor megírta, hogy sok német katona nem akarta ezt a háborút? A könyv befejezése mintha felelni akarna erre. Elhisszük a német katonáról, hogy „ocsmányság — azt mondta a tekintete — ocsmányság az egész, de nem tehetünk ellene semmit.” Azt is elhisszük a német tisztől, hogy: „elégáns, de egyuttal hanyag járása is elárulta, hogy csordultig tele van csömörrel.”

Az a kérdés azonban, hogy mégis, hát miért mentek akkor, miért gyilkol-

tak, bombáztak, csak tovább kínoz. Böll is érezte.

A könyv végén Feinhals, az embertelenségben is mindig ember maradó katonára, ottthona küszöbén esik el. Nem úszhatta meg a háborút. Akárhogy utálta az egészet, cinkos volt, mert nem lázadt ellene...

Ez az író felelete. S még talán az is hozzátartozik, hogy a ház omló homlokzatáról, miközben a piteből anyja kiáltozása hangzik, fehér zászló hullik le és takarja be a katonát holttestét.

Feinhals tragédiájának szimbolikus az ereje. Nemcsak róla mondhatjuk: „csak nyugalmat kívánt: az ottthoni ágyban fektüdni, tudni, hogy senki sem háborgathatja, Ilonára gondolni, talán álmodni is róla...”

A szavaknak, s a belőlük levont következtetésnek itt megint általános emberi vonatkozását az értéke. Minden időkre és minden alkalomra lesűrhető a tétel igazsága: nem lehet élvezni csak a nyugalmat, a békét, meg kell védeni, meg kell harcolni érte. Ebben a könyvben nincsenek harcok. Akik ölnék, azok is parancsot teljesítenek. Lelkiismeretük szavával ellenkező parancsot. Ezt nem lehet sokáig büntetlenül.

Halik ez a lázadás, az írónak a hábo-

rú borzalmai ellen való lázadása, de éppen ez a belső vallomásszerű meghittsége adja meg Böll elbeszélő művészetének erejét. A könyv szerkezeti fölépítésében sem ragaszkodik semmilyen hagyományhoz. Maga a könyv anyaga, a tartalom, a mondandóval s a sorok között meghúzódo, de előre sosem tola-kodó írói álláspont nem szorul támasztékra, megáll önmagában.

A háborúról ír és az emberekről szól. Talán ez ad neki sajátos helyet a háborús tárgyú könyvek sokaságában. A frissen elkészült híd felrobbantásának, a fehér zászlóval letakart holttestnek vagy Karták Ilona borzalmas halálának ugyanaz az általános emberi érvényű jelentése van. Az előbbi kérdés-re, hogy hiba-e, ha az író nem ítél, hanem az olvasóra bizza ítéletét, talán itt találjuk meg a feleletet, ami egyben, a könyv szerkezeti fölépítésével is szoros kapcsolatban van.

Bár nincs valami gondosan beosztott és kidolgozott szerkezeti egységekre osztva, alapgondolata, a problémákat egyetlen emberi jelentőségüktől megközeleítő szempontja szilárd, szerves egységbe fogja a könyvet. Itt nem lehet eltévedni. Ha hangos ítélet nincs is, az olvasó részéről ez csak egy lehet.

Franciák Ivo Andrićról és Krležáról

Mindig érdekes és tanulságos számunkra, miképp látnak bennünket mások, de különösen mostan, amikor két, Nobel-díjra jelölt jugoszláv író került az érdeklődés középpontjába.

A Nouvelles Littéraires márc. 13-i számában Marcel Schneider tollából jugoszláv irodalmi vonatkozású cikk jelent meg Jugoszlávia igazi arca címmel. A cím túlságosan sokat ígér ahhoz, hogy tartalma megfelelhessen neki. A cikkíró előre bocsátja, hogy a jugoszláv irodalom 1948 után felszabadult a zsdanovizmus igájai alól és saját délszláv-hagyományain éledt újjá Davičó prózájában és Vasko Popa költészeté-

ben. Amde az írók hírnevének terjedési ideje csak csillagászati években mérhető, s éppen van az, hogy a francia olvasó 1957-ben még csak a hatvanas éveikben járó Andrić és Krleža műveinek egy részét ismerhette meg fordításban. Ezek a művek pedig nem a mai Jugoszlávia arcát tükrözik, hanem az évtizedekkel, sőt évszázadokkal ezelőtűt. Természetes, hogy ezek a művek a rajtuk kívül állóknak mást jelentenek, mint nekünk, és más visszhangot keltenek mint a hazai földön, hol a nemrég múltból még élő emlékeink vannak. Számukra egy kevésbé ismert ország s egy még kevésbé is-